# ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
# NIILO JÄÄSKINEN
# της 22ας Απριλίου 2010[1]

## I — Εισαγωγή

1. Η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία της ρήτρας 8 της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου που συνήφθη στις 18 Μαρτίου 1999 (στο εξής: συμφωνία-πλαίσιο), και περιλαμβάνεται στο παράρτημα της οδηγίας 1999/70/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Ιουνίου 1999, σχετικά με τη συμφωνία-πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου που συνήφθη από τη CES, την UNICE και το CEEP[2].

2. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της Francesca Sorge και του εργοδότη της, ήτοι της εταιρείας Poste Italiane SpA (στο εξής: Poste Italiane), σχετικά με τη διάταξη της συμβάσεως εργασίας της F. Sorge η οποία όριζε ότι η σύμβαση αυτή συνήφθη για ορισμένο χρόνο, χωρίς να αναφέρει ούτε τα ονόματα των εργαζομένων οι οποίοι επρόκειτο να αντικατασταθούν ούτε τους λόγους για τους οποίους αυτοί απουσίαζαν από την εργασία τους. Κατά την εθνική νομοθεσία που ίσχυε πριν από τη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της οδηγίας 1999/70, τα ανωτέρω στοιχεία έπρεπε να αναφέρονται υποχρεωτικώς σε μια τέτοια σύμβαση εργασίας. Αντιθέτως, στο πλαίσιο του νομοθετικού διατάγματος 368, της 6ης Σεπτεμβρίου 2001[3] (στο εξής: νομοθετικό διάταγμα 368/2001), το οποίο έχει εφαρμογή ratione temporis στην επίδικη σύμβαση εργασίας, δεν υφίσταται πλέον τέτοια υποχρέωση.

3. Η προδικαστική παραπομπή παρέχει στο Δικαστήριο τη δυνατότητα να διευκρινίσει και να αναπτύξει περαιτέρω τη νομολογία που διατύπωσε με τις αποφάσεις Mangold και Αγγελιδάκη κ.λπ.[4] Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο καλείται να εκτιμήσει τη σχέση μεταξύ της προεκτεθείσας τροποποιήσεως του εθνικού δικαίου και της κατά τη ρήτρα 8, σημείο 3, της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου έννοιας της «υποβαθμίσεως του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων στον τομέα που καλύπτεται από την [...] συμφωνία-πλαίσιο». Το αιτούν δικαστήριο ζητεί επίσης από το Δικαστήριο να αποσαφηνίσει τις επιπτώσεις που συνεπάγεται, ως προς τη διαφορά της κύριας δίκης, ενδεχόμενη έλλειψη συμβατότητας της εθνικής νομοθεσίας προς τη συμφωνία-πλαίσιο[5].

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

2 — ΕΕ L 175, σ. 43.

3 — Νομοθετικό διάταγμα περί εφαρμογής της οδηγίας 1999/70 (*GURI* αριθ. 235, της 9ης Οκτωβρίου 2001, σ. 4).

4 — Αποφάσεις της 22ας Νοεμβρίου 2005, C-144/04, Mangold (Συλλογή 2005, σ. I-9981), καθώς και της 23ης Απριλίου 2009, C-378/07 έως C-380/07, Αγγελιδάκη κ.λπ. (Συλλογή 2009, σ. I-3071).

5 — Το ως άνω δικαστήριο υπέβαλε προσφάτως προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο στο πλαίσιο διαφοράς αφορώσας την εταιρεία Poste Italiane, η οποία άπτεται επίσης του νομοθετικού διατάγματος 368/2001 και της ρήτρας 8 της συμφωνίας-πλαισίου· βλ. υπόθεση C-20/10, Vino (εκκρεμής ενώπιον του Δικαστηρίου).

## II — Το νομικό πλαίσιο

### Α — *Το δίκαιο της Ένωσης*[6]

4. Η οδηγία 1999/70 στηρίζεται στο άρθρο 139, παράγραφος 2, ΕΚ[7] και αποσκοπεί, σύμφωνα με το άρθρο 1 αυτής, «στην υλοποίηση της συμφωνίας-πλαισίου […], που εμφαίνεται στο παράρτημα και η οποία συνήφθη […] μεταξύ διεπαγγελματικών οργανώσεων γενικού χαρακτήρα (CES, UNICE και CEEP)[8]».

5. Από την τρίτη, την έκτη, την έβδομη και τη δέκατη τρίτη έως τη δέκατη έβδομη αιτιολογική σκέψη της εν λόγω οδηγίας, καθώς και από την πρώτη έως την τρίτη παράγραφο του προοιμίου και από τα σημεία 3, 5 έως 8 και 10 των γενικών παρατηρήσεων της συμφωνίας-πλαισίου προκύπτουν τα εξής:

— η δημιουργία της εσωτερικής αγοράς πρέπει να οδηγήσει σε βελτίωση των συνθηκών διαβιώσεως και εργασίας των εργαζομένων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, μέσω της προσεγγίσεως των εν λόγω συνθηκών με στόχο την πρόοδο, ιδίως όσον αφορά τις μορφές εργασίας εκτός της εργασίας αορίστου χρόνου, προκειμένου να επιτευχθεί καλύτερη ισορροπία μεταξύ ευελιξίας στο χρόνο εργασίας και ασφάλειας για τους εργαζομένους·

— οι σκοποί αυτοί δεν μπορούν να επιτευχθούν ικανοποιητικά από τα κράτη μέλη, οπότε κρίθηκε ότι προσήκει η επεξεργασία ενός νομικά δεσμευτικού κοινοτικού μέτρου σε στενή συνεργασία με τους αντιπροσωπευτικούς κοινωνικούς εταίρους·

— τα μέρη της συμφωνίας-πλαισίου αναγνωρίζουν, αφενός, ότι οι συμβάσεις αορίστου χρόνου είναι και θα συνεχίσουν να είναι η γενική μορφή εργασιακών σχέσεων, αφού συμβάλλουν στην ποιότητα ζωής των οικείων εργαζομένων και στη βελτίωση της αποδόσεώς τους, αλλά, αφετέρου, ότι οι συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου ανταποκρίνονται, υπό ορισμένες περιστάσεις, στις ανάγκες τόσο των εργοδοτών όσο και των εργαζομένων·

— η συμφωνία-πλαίσιο διακηρύσσει τις γενικές αρχές και τις ελάχιστες απαιτήσεις για τις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, καθορίζοντας ένα γενικό πλαίσιο για την εξασφάλιση της ίσης μεταχειρίσεως των εργαζομένων με συμβάσεις

6 — Δεδομένου ότι η διαφορά της κύριας δίκης άπτεται της ερμηνείας του νομοθετικού διατάγματος της 6ης Σεπτεμβρίου 2001, θα γίνει αναφορά στις διατάξεις της Συνθήκης ΕΚ με βάση την εφαρμοστέα πριν από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης αρίθμηση.

7 — Το άρθρο 139, παράγραφος 2, ΕΚ ορίζει ότι οι ενδιαφερόμενοι κοινωνικοί εταίροι μπορούν να ζητούν από κοινού οι συμφωνίες που συνάπτονται σε κοινοτικό επίπεδο να εφαρμόζονται με απόφαση του Συμβουλίου που λαμβάνεται μετά από πρόταση της Επιτροπής.

8 — Ήτοι: μεταξύ της Ευρωπαϊκής Συνομοσπονδίας Συνδικάτων (CES), την Ένωσης των Συνομοσπονδιών της Βιομηχανίας και των Εργοδοτών της Ευρώπης (UNICE, καλούμενης BusinessEurope από το 2007) και του Ευρωπαϊκού Κέντρου Δημοσίων Επιχειρήσεων (CEEP).

ορισμένου χρόνου, καθόσον τους προστατεύει από τις διακρίσεις, και για την πρόληψη των καταχρήσεων από τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, ενώ αναθέτει στα κράτη μέλη και στους κοινωνικούς εταίρους τον καθορισμό των λεπτομερών τρόπων εφαρμογής των εν λόγω αρχών και επιταγών, ώστε να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες συνθήκες σε κάθε κράτος μέλος και στους διαφόρους τομείς δραστηριοτήτων, περιλαμβανομένων και των δραστηριοτήτων εποχιακής φύσεως·

— για τους λόγους αυτούς, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης θεώρησε ότι η προσήκουσα πράξη για την υλοποίηση αυτής της συμφωνίας-πλαισίου είναι η οδηγία, καθόσον δεσμεύει τα κράτη μέλη ως προς το αποτέλεσμα που πρέπει να επιτευχθεί, ενώ τους αφήνει την ελευθερία επιλογής του τύπου και των μέσων·

— όσον αφορά ειδικότερα τους όρους που χρησιμοποιούνται στη συμφωνία-πλαίσιο χωρίς να ορίζονται επακριβώς, η οδηγία 1999/70 αφήνει στα κράτη μέλη τη μέριμνα να ορίσουν τους εν λόγω όρους σύμφωνα με την εθνική τους νομοθεσία ή/και τις εθνικές τους πρακτικές, με την προϋπόθεση ότι οι σχετικοί ορισμοί δεν θα είναι αντίθετοι προς τη συμφωνία-πλαίσιο, και

— κατά τα υπογράφοντα τη συμφωνία-πλαίσιο μέρη, η χρησιμοποίηση συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου βάσει αντικειμενικών λόγων είναι ένας τρόπος για να προληφθούν οι καταχρήσεις σε βάρος των εργαζομένων.

6. Η ρήτρα 1 της συμφωνίας-πλαισίου καθορίζει τον διττό σκοπό αυτής, αναφέροντας, αφενός, τον σεβασμό της «αρχής της μη διακρίσεως» την οποία καθιερώνει η ρήτρα 4, και, αφετέρου, τα μέτρα που αποσκοπούν στην αποτροπή της καταχρηστικής χρησιμοποιήσεως των διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ή εργασιακών σχέσεων ορισμένου χρόνου, οι οποίες αποτελούν αντικείμενο της ρήτρας 5.

7. Στη ρήτρα 2 ορίζεται ότι η συμφωνία-πλαίσιο εφαρμόζεται: «[σ]τους εργαζομένους ορισμένου χρόνου», έννοια που ορίζεται στη ρήτρα 3, «που έχουν σύμβαση ή σχέση εργασίας όπως αυτές καθορίζονται από τη νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις ή την πρακτική σε κάθε κράτος μέλος».

8. Η ρήτρα 8 της συμφωνίας-πλαισίου, σχετικά με τις «Διατάξεις εφαρμογής», ορίζει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη ή/και οι κοινωνικοί εταίροι μπορούν να διατηρήσουν ή να εισαγάγουν ευνοϊκότερες διατάξεις για τους εργαζομένους από τις διατάξεις της παρούσας συμφωνίας.

[…]

3. Η εφαρμογή της παρούσας συμφωνίας δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση επαρκή αιτιολογία για την υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων στον τομέα που καλύπτεται από την παρούσα συμφωνία.

[…]

5. Η πρόληψη και η αντιμετώπιση των διαφορών και καταγγελιών που προκύπτουν από την εφαρμογή της παρούσας συμφωνίας γίνονται σύμφωνα με τη νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις και πρακτικές σε εθνικό επίπεδο.

[…]»

Β — *Η εθνική νομοθεσία*

1. Η καταργηθείσα νομοθεσία

9. Το άρθρο 1, παράγραφοι 1 έως 4, του νόμου 230, της 18ης Απριλίου 1962, περί συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου[9] (στο εξής: νόμος 230/1962), όπως αυτός είχε μεταγενεστέρως τροποποιηθεί, όριζε τα εξής:

«Η σύμβαση εργασίας θεωρείται ότι αποτελεί σύμβαση αορίστου χρόνου, με την επιφύλαξη των εξαιρέσεων που ορίζονται κατωτέρω.

9 — *GURI* αριθ. 125, της 17ης Μαΐου 1962, σ. 2010.

Επιτρέπεται να ορίζεται ότι η σύμβαση συνάπτεται για ορισμένο χρόνο:

[…]

β) όταν η πρόσληψη αποβλέπει στην αντικατάσταση εργαζομένων οι οποίοι απουσιάζουν και οι οποίοι έχουν το δικαίωμα να διατηρήσουν τη θέση εργασίας τους, υπό την προϋπόθεση ότι αναφέρεται στη σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου το όνομα του εργαζομένου που αντικαθίσταται, καθώς και ο λόγος αντικατάστασεώς του·

[…]

Ο ανωτέρω όρος δεν παράγει αποτελέσματα εάν δεν συνομολογηθεί εγγράφως.

Ο εργοδότης υποχρεούται να παράσχει στον προσληφθέντα αντίγραφο της εγγράφου πράξεως προσλήψεως.

[…]»

2. Η ισχύουσα νομοθεσία

10. Το άρθρο 11, παράγραφος 1, του νομοθετικού διατάγματος 368/2001, της 6ης Σεπτεμβρίου 2001, επέφερε την

πλήρη κατάργηση του νόμου 230/1962 από τις 24 Οκτωβρίου 2001· όπως διευκρινίστηκε, για τη θέσπιση του εν λόγω νομοθετικού διατάγματος, η Ιταλική Κυβέρνηση στηρίχθηκε στον νόμο με τον οποίο της ανατέθηκε να εκδώσει τους απαιτούμενους κανόνες για τη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο διαφόρων πράξεων κοινοτικού δικαίου, όπως η οδηγία 1999/70 [10].

11. Το άρθρο 1, παράγραφοι 1 έως 3, του εν λόγω νομοθετικού διατάγματος, όπως ίσχυε πριν τροποποιηθεί και έχει εφαρμογή εν προκειμένω [11], όριζε τα εξής:

«1. Η σύμβαση εξαρτημένης εργασίας επιτρέπεται να ορίζεται ότι συνάπτεται για ορισμένο χρόνο όταν συντρέχουν λόγοι τεχνικής, παραγωγικής ή οργανωτικής φύσεως ή σχετικοί με την αντικατάσταση άλλων μισθωτών.

2. Ο ανωτέρω όρος δεν παράγει αποτελέσματα εάν δεν συνομολογηθεί, αμέσως ή εμμέσως, στο πλαίσιο εγγράφου πράξεως η οποία να ορίζει τους λόγους που αναφέρονται στην παράγραφο 1.

3. Ο εργοδότης υποχρεούται να παράσχει στον προσληφθέντα αντίγραφο της εγγράφου πράξεως προσλήψεως εντός προθεσμίας πέντε εργάσιμων ημερών από την έναρξη της παροχής των οικείων υπηρεσιών […]».

10 — Το προοίμιο του νομοθετικού διατάγματος 368/2001 αναφέρει ότι τούτο εκδόθηκε κατ' εφαρμογήν του εξουσιοδοτούντος νόμου 422, της 29ης Δεκεμβρίου 2000, και, ιδίως, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 1 και του παραρτήματος Β του νόμου αυτού, όπου μνημονεύεται η οδηγία 1999/70 (*GURI* αριθ. 16, της 20ής Ιανουαρίου 2001, σ. 5).

11 — Η επίδικη σύμβαση συνήφθη πριν από την έναρξη ισχύος του νόμου 247, της 24ης Δεκεμβρίου 2007 (*GURI* αριθ. 301, της 29ης Δεκεμβρίου 2007, σ. 3), βάσει του οποίου στην αρχή του άρθρου 1 του νομοθετικού διατάγματος 368/2001 προστέθηκε μια παράγραφος η οποία επισημαίνει ότι «η σύμβαση εξαρτημένης εργασίας συνάπτεται, κατ' αρχήν, για αόριστο χρόνο».

## III — Η διαφορά της κύριας δίκης και η προδικαστική παραπομπή

12. Στις 29 Σεπτεμβρίου 2004, συνήφθη μεταξύ της F. Sorge και της Poste Italiane σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, κατά την οποία η F. Sorge προσελήφθη «για λόγους αντικαταστάσεως, συνδεομένους με την ειδική ανάγκη να αντικατασταθεί το προσωπικό το οποίο ασχολείται με την υπηρεσία διανομής στο τμήμα αλληλογραφίας Puglia Basilicata, κατά την περίοδο από την 1η Οκτωβρίου 2004 έως τις 15 Ιανουαρίου 2005».

13. Με δικόγραφο της 18ης Φεβρουαρίου 2008, η F. Sorge άσκησε αγωγή κατά της Poste Italiane, ζητώντας από το Tribunale di Trani — Sezione Lavoro (Ιταλία) (στο εξής: Tribunale di Trani) να κηρύξει παράνομο τον καθορισμό ορισμένου χρόνου στην επίμαχη σύμβαση εργασίας. Προς στήριξη του αιτήματός της, η F. Sorge ισχυρίστηκε ότι η οικεία σύμβαση δεν ανέφερε το όνομα των εργαζομένων για την αντικατάσταση των οποίων προσελήφθη, ούτε τον λόγο αντικαταστάσεώς τους, μολονότι η σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου για λόγους αντικαταστάσεως έπρεπε, στο πλαίσιο του νομοθετικού διατάγματος 368/2001, να περιλαμβάνει επίσης τα στοιχεία αυτά.

14. Η Poste Italiane αμφισβήτησε την ύπαρξη τέτοιας υποχρεώσεως, προβάλλοντας ότι το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο β΄, του νόμου 230/1962 καταργήθηκε με το άρθρο 11, παράγραφος 1, του νομοθετικού διατάγματος 368/2001, το οποίο είναι εφαρμοστέο εν προκειμένω ratione temporis, και δεν αντικαταστάθηκε από άλλη διάταξη ανάλογου περιεχομένου.

15. Με διάταξη της 9ης Ιουνίου 2008, το Tribunale di Trani αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα [12]:

«1) Πρέπει η ρήτρα 8 της συμφωνίας-πλαισίου η οποία τέθηκε σε εφαρμογή με την οδηγία 1999/70/ΕΚ να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι απαγορεύει εθνική ρύθμιση (όπως η ρύθμιση των άρθρων 1 και 11 του νομοθετικού διατάγματος 368/2001) η οποία, κατ' εφαρμογή της οδηγίας 1999/70/ΕΚ [...], κατάργησε το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο β', του νόμου 230/1962 (σύμφωνα με το οποίο "η σύμβαση εργασίας μπορεί να συναφθεί για ορισμένο χρόνο όταν ο εργαζόμενος προσλαμβάνεται για την αντικατάσταση εργαζομένων οι οποίοι απουσιάζουν και οι οποίοι έχουν το δικαίωμα να διατηρήσουν τη θέση εργασίας τους, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται στη σύμβαση εργασίας το όνομα του εργαζομένου που αντικαθίσταται και ο λόγος αντικαταστάσεώς του"), αντικαθιστώντας το με διάταξη που δεν προβλέπει πλέον αυτή την υποχρέωση διευκρινίσεως;

2) Εφόσον στο πρώτο ερώτημα δοθεί καταφατική απάντηση, υποχρεούνται τα εθνικά δικαστήρια να μην εφαρμόζουν την αντίθετη προς το κοινοτικό δίκαιο εθνική ρύθμιση;»

16. Η ενάγουσα και η εναγομένη της κύριας δίκης, η Ιταλική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων υπέβαλαν τόσο γραπτές όσο και προφορικές παρατηρήσεις. Η Ολλανδική Κυβέρνηση υπέβαλε μόνον γραπτές παρατηρήσεις.

## IV — Ανάλυση

### Α — *Εισαγωγή*

17. Στο πλαίσιο των υπομνημάτων που υπέβαλε την 1η Ιουλίου 2009 [13], η ενάγουσα της κύριας δίκης τονίζει ότι το διακυβευόμενο στο πλαίσιο της παρούσας διαδικασίας ζήτημα έχει ιδιαίτερη σημασία καθόσον, αφενός, υφίστανται σχεδόν 15000 συναφείς υποθέσεις μεταξύ της Poste Italiane και των υπαλλήλων της και, αφετέρου, τόσο τα δικαστήρια πρώτου και δεύτερου βαθμού όσο και τα ανώτατα δικαστήρια της Ιταλίας είτε έχουν ήδη λάβει θέση είτε πρόκειται να λάβουν θέση όσον αφορά τα νομοθετικά κείμενα στα οποία αναφέρεται η αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως.

18. Προς αιτιολόγηση της αιτήσεώς του, το αιτούν δικαστήριο προβάλλει επίσης το γεγονός ότι υπάρχει αξιοσημείωτος αριθμός

12 — Με διάταξη της 21ης Απριλίου 2008, το Tribunale di Trani είχε ήδη θέσει ζήτημα συνταγματικότητας όσον αφορά τα άρθρα 1 και 11 του νομοθετικού διατάγματος 368/2001, επί του οποίου το Corte costituzionale αποφάνθηκε με την απόφαση αριθ. 214, της 8ης Ιουλίου 2009.

13 — Επιβάλλεται να σημειωθεί ότι, αντιθέτως προς την απόφαση περί παραπομπής, όλες οι παρατηρήσεις των μετασχόντων στη διαδικασία υποβλήθηκαν μετά την έκδοση της προπαρατεθείσας αποφάσεως Αγγελιδάκη κ.λπ.

αποφάσεων δικαστηρίων ουσίας τα οποία έχουν ερμηνεύσει το επίδικο νομοθετικό διάταγμα, αποδίδοντας σε αυτό εντελώς διαφορετικές ερμηνείες. Πλέον των διαφόρων αποφάσεων τις οποίες προσκόμισε η F. Sorge συνημμένες στις γραπτές της παρατηρήσεις, κατά τη δημόσια συνεδρίαση έγινε επίσης μνεία πλειόνων αποφάσεων που εξέδωσαν προσφάτως στο ίδιο πλαίσιο το Corte suprema di cassazione και το Corte costituzionale [14]. Από τη διάταξη περί παραπομπής και από τα διάφορα στοιχεία που κατέθεσαν στη δικογραφία τα ενδιαφερόμενα μέρη δημιουργείται πράγματι κάποια σύγχυση ως προς το περιεχόμενο της οικείας εθνικής νομοθεσίας.

19. Προκαταρκτικώς, υπενθυμίζω επίσης ορισμένες βασικές αρχές οι οποίες μπορούν να παράσχουν καθοδήγηση κατά την ερμηνεία των κανόνων που θεσπίζονται στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής. Από τα άρθρα 136 ΕΚ επ. προκύπτει ότι τα κράτη μέλη διατηρούν την αρμοδιότητά τους για τη ρύθμιση του οικείου τομέα, τα δε μέτρα που τίθενται σε ισχύ στο πλαίσιο αυτό πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την ποικιλομορφία των εθνικών πρακτικών, καθώς και την ανάγκη να διατηρηθεί η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της Κοινότητας.

20. Το άρθρο 139 ΕΚ τείνει να ευνοεί τις συλλογικές διαπραγματεύσεις σε κοινοτικό επίπεδο και ακόμη να αναγνωρίζει την ύπαρξη αυτόνομης κανονιστικής εξουσίας των κοινωνικών εταίρων. Η συμφωνία-πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου, η οποία υιοθετήθηκε βάσει του εν λόγω άρθρου, θέτει απλώς και μόνον ελάχιστες απαιτήσεις, επιδιώκει δε σκοπούς κατ' αρχήν αντιφατικούς, οι οποίοι επομένως υπαγορεύουν την ανάγκη συμβιβασμών, ήτοι, ιδίως, την ανάγκη επιτεύξεως καλύτερης ισορροπίας μεταξύ ευελιξίας στο χρόνο εργασίας των εταιρειών και ασφάλειας της απασχολήσεως των εργαζομένων [15], επίσης, όμως, την ανάγκη να λαμβάνονται υπόψη τα πραγματικά στοιχεία των συγκεκριμένων εθνικών, τομεακών και εποχιακών καταστάσεων [16].

21. Οι διαφορετικές αυτές θεωρήσεις δεν πρέπει να λησμονούνται κατά την ανάλυση του περιεχομένου των διατάξεων τις οποίες αφορά η αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως. Κατά τη γνώμη μου, μολονότι οι εθνικοί κανόνες του εργατικού δικαίου οι οποίοι έχουν προστατευτικό χαρακτήρα, όπως και οι όροι των ατομικών συμβάσεων εργασίας, σε περίπτωση αμφιβολίας, θα πρέπει να ερμηνεύονται προς όφελος του ασθενούς μέρους, επομένως του εργαζομένου, εντούτοις οι διατάξεις των συλλογικών συμβάσεων θα πρέπει να εξειδικεύονται κατά τρόπο αυστηρό, προκειμένου να μην αλλοιώνεται η βούληση των συμβαλλομένων μερών [17]. Επομένως, τα περιοριστικά κριτήρια εφαρμογής που καθορίζονται από το κείμενο

14 — Ο εκπρόσωπος της Poste Italiane έθεσε στη διάθεση του Δικαστηρίου, κατά το τέλος της συνεδρίασης, την απόφαση αριθ. 214 του Corte costituzionale της 8ης Ιουλίου 2009, καθώς και τρεις αποφάσεις του Corte suprema di cassazione, Sezione Lavoro (απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 2009 και της 14ης Ιανουαρίου 2010, αριθ. R.G.N. 22536/2008· απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 2009 και της 14ης Ιανουαρίου 2010, αριθ. R.G.N. 21956/2008 και 22465/2008· απόφαση της 10ης Δεκεμβρίου 2009 και της 27ης Ιανουαρίου 2010, αριθ. R.G.N. 20577/2006).

15 — Πρόκειται για δυο σκοπούς που συνδυάζονται στο νέο όρο «ευελιξία με ασφάλεια» «flexicurité», ο οποίος χρησιμοποιείται ιδίως σε έγγραφα της Επιτροπής, όπως η ανακοίνωση της 27ης Ιουνίου 2007, COM(2007) 359 τελικό.

16 — Βλ., συναφώς, το προοίμιο και τις γενικές παρατηρήσεις της συμφωνίας-πλαισίου.

17 — Η ύπαρξη ευρωπαϊκών συλλογικών συμβάσεων ως μέσων με δεσμευτικό νομικό χαρακτήρα, και, συνεπώς, η ύπαρξη ευρωπαϊκού συλλογικού δικαίου, εξαρτάται πράγματι από την εμπιστοσύνη των κοινωνικών εταίρων ότι κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των συμβάσεων αυτών τηρούνται πιστά οι συμβιβασμοί που αποτέλεσαν αντικείμενο διαπραγματεύσεων.

της συμφωνίας-πλαισίου δεν θα πρέπει να παρακάμπτονται εάν δεν συντρέχουν σοβαροί λόγοι προς τούτο.

Β — *Επί του παραδεκτού των προδικαστικών ερωτημάτων*

22. Η Poste Italiane προέβαλε, προκαταρκτικώς, ένσταση απαραδέκτου και ελλείψεως λυσιτέλειας των ερωτημάτων που διατυπώθηκαν με την απόφαση περί παραπομπής της 9ης Ιουνίου 2008, με την αιτιολογία ότι το Δικαστήριο είχε, στο μεταξύ, απαντήσει σε παρόμοια ερωτήματα με την απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ., της 23ης Απριλίου 2009 [18], παρέχοντας επομένως στο Tribunale di Trani τα στοιχεία που θα του ήταν χρήσιμα προκειμένου να αποφανθεί με ανεξαρτησία γνώμης επί της υποθέσεως.

23. Θεωρώ ότι, όπως παρατήρησε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ως προς το παραδεκτό των προδικαστικών ερωτημάτων. Συγκεκριμένα, ο χαρακτηρισμός ενός προδικαστικού ερωτήματος ως νέου δεν συνιστά σε καμία περίπτωση προϋπόθεση του παραδεκτού του ερωτήματος αυτού. Τίποτε δεν εμποδίζει το εθνικό δικαστήριο να υποβάλει στο Δικαστήριο ένα ερώτημα στο οποίο ενδεχομένως το τελευταίο έχει ήδη απαντήσει.

24. Σε μια τέτοια περίπτωση, το Δικαστήριο έχει τη δυνατότητα να αποφανθεί μέσω αιτιολογημένης διατάξεως βάσει του άρθρου 104, παράγραφος 3, πρώτο εδάφιο του Κανονισμού Διαδικασίας του [19]. Από το γράμμα του εν λόγω άρθρου προκύπτει προφανώς ότι η ομοιότητα των ερωτημάτων που υποβάλλονται στο Δικαστήριο με την απόφαση περί παραπομπής με ορισμένα από τα ερωτήματα στα οποία το Δικαστήριο έδωσε μεταγενεστέρως απάντηση με την προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. δεν αποτελεί, αφ' εαυτής, λόγο απαραδέκτου. Το Δικαστήριο έχει εφαρμόσει την εν λόγω διαδικαστική διάταξη ακριβώς σε υποθέσεις όπου η απάντηση σε ταυτόσημο ερώτημα προέκυπτε από την προαναφερθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. και μπορούσε να δοθεί και στο εν λόγω ταυτόσημο ερώτημα, το οποίο στις περιπτώσεις αυτές είχε υποβληθεί πριν από τη έκδοση της οικείας αποφάσεως Αγγελιδάκη κ.λπ. [20]

25. Επιπλέον, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 234 ΕΚ, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο, το οποίο έχει επιληφθεί της διαφοράς και είναι το μόνο που έχει άμεση γνώση των πραγματικών περιστατικών που οδήγησαν στη διαφορά αυτή και πρέπει να αναλάβει την ευθύνη της εκδοθησομένης δικαστικής αποφάσεως, να εκτιμήσει, λαμβανομένων υπόψη των ιδιαιτεροτήτων της υποθέσεως, τόσο την ανάγκη εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως για να είναι σε θέση να εκδώσει την απόφασή του όσο και τη λυσιτέλεια των ερωτημάτων που θέτει στο Δικαστήριο. Κατά συνέπεια, από

18 — Προπαρατεθείσα απόφαση (ιδίως σκέψεις 126 και 208 έως 212).

19 — «Όταν ερώτημα που υποβάλλεται με αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως είναι ταυτόσημο με ερώτημα επί του οποίου το Δικαστήριο έχει ήδη αποφανθεί ή όταν η απάντηση σε τέτοιο ερώτημα μπορεί να συναχθεί σαφώς από τη νομολογία, το Δικαστήριο, αφού ακούσει τον γενικό εισαγγελέα, μπορεί οποτεδήποτε να αποφανθεί με αιτιολογημένη διάταξη παραπέμπουσα στην προγενέστερη απόφαση ή στη σχετική νομολογία».

20 — Βλ. διατάξεις της 24ης Απριλίου 2009, C-519/08, Κούκου, καθώς και της 23ης Νοεμβρίου 2009, C-162/08 έως C-164/08, Λαγουδάκης.

τη στιγμή που τα ως άνω ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, το Δικαστήριο οφείλει, κατ' αρχήν, να αποφανθεί επ' αυτών, επιφυλασσόμενο εντούτοις, προκειμένου να ελέγξει την αρμοδιότητά του, να εξετάσει τις συνθήκες υπό τις οποίες υποβλήθηκαν ερωτήματα από το εθνικό δικαστήριο [21].

26. Εξάλλου, είναι εμφανές ότι το Tribunale di Trani θεμελιώνει επαρκώς την αίτησή του για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, ώστε να αποδεικνύεται η λυσιτέλεια αυτής, ήτοι 1) καθορίζει το πραγματικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η οικεία αίτηση, 2) παρέχει χρήσιμα στοιχεία όσον αφορά το συναφές εθνικό νομικό πλαίσιο, 3) παραθέτει τα επιχειρήματα των διαδίκων της κύριας δίκης και τις αμφιβολίες σχετικά με την εθνική νομολογία οι οποίες το ώθησαν να διερωτηθεί επί της ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης, και 4) διασαφηνίζει σε ποιο βαθμό η απάντηση στα δυο υποβληθέντα ερωτήματα κρίνεται αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης. Επομένως, κατά την ημερομηνία της προσφυγής ενώπιον του Δικαστηρίου, η ζητηθείσα ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ανταποκρινόταν πράγματι σε αντικειμενική ανάγκη η οποία ήταν σύμφυτη με τη διαφορά που εκκρεμούσε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου [22].

27. Έχοντας υπόψη το σύνολο των στοιχείων αυτών, θεωρώ ότι οι ενστάσεις της εναγομένης της κύριας δίκης δεν μπορούν να γίνουν δεκτές και ότι η παρούσα αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως είναι παραδεκτή.

21 — Βλ., μεταξύ άλλων, προπαρατεθείσα απόφαση Mangold (σκέψεις 34 επ.), καθώς και απόφαση της 4ης Ιουλίου 2006, C-212/04, Αδενέλερ κ.λπ. (Συλλογή 2006, σ. I-6057, σκέψεις 39 επ.).

22 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Mangold (σκέψη 38).

Γ — *Επί του περιεχομένου της ρήτρας «μη υποβαθμίσεως»*

28. Με την απόφασή του, το αιτούν δικαστήριο διατυπώνει αμφιβολίες ως προς το συμβατό του νομοθετικού διατάγματος 368/2001 προς την οδηγία 1999/70 και την προσαρτημένη σε αυτή συμφωνία-πλαίσιο. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, ειδικότερα, εάν οι διατάξεις των άρθρων 1 και 11 του εν λόγω νομοθετικού διατάγματος συνεπάγονται απαγορευόμενη υπό την έννοια της ρήτρας 8 της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων. Έχοντας υπόψη τα διάφορα επιχειρήματα που προβλήθηκαν εν προκειμένω, θεωρώ ότι είναι αναγκαίο να καθοριστεί κατ' αρχάς το πλαίσιο της αποφάσεως περί επεμβάσεως στην επίμαχη υπόθεση, και επομένως των παρουσών προτάσεων. Επίσης, πριν από την ερμηνεία του περιεχομένου της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, θα πρέπει να προσδιοριστεί το πεδίο εφαρμογής αυτής.

1. Επί του περιορισμού του περιεχομένου της απαντήσεως βάσει του περιεχομένου του ερωτήματος

29. Η διατύπωση του πρώτου ερωτήματος είναι τέτοια ώστε να παραπέμπει σαφώς στην ερμηνεία του συνόλου των διατάξεων της ρήτρας 8 της συμφωνίας-πλαισίου. Πάντως, το Tribunale di Trani ανέφερε επίσης ρητώς ότι ζητεί από το Δικαστήριο διασαφηνίσεις, προκειμένου να διαπιστώσει εάν τα

άρθρα 1 και 11 του νομοθετικού διατάγματος 368/2001 είναι αντίθετα στη συνήθως καλούμενη ρήτρα «μη υποβαθμίσεως» η οποία περιέχεται στη ρήτρα 8 της συμφωνίας-πλαισίου και, ειδικότερα, στο σημείο 3 αυτής.

30. Καθόσον ορισμένες παρατηρήσεις, ιδίως οι υποβληθείσες από την F. Sorge, περιέχουν εκτιμήσεις σχετικά με τις ρήτρες 4 και 5 της συμφωνίας-πλαισίου ή με διατάξεις του νομοθετικού διατάγματος διαφορετικές από εκείνες στις οποίες αναφέρθηκε το Tribunale di Trani [23], επιβάλλεται να διευκρινισθεί ότι το περιεχόμενο της προσφυγής στο Δικαστήριο καθορίζεται βάσει της αποφάσεως περί προδικαστικής παραπομπής και όχι βάσει των κατευθύνσεων που παρέχουν στη συνέχεια οι μετέχοντες στη διαδικασία.

31. Πράγματι, κατά πάγια νομολογία, παρέλκει η εξέταση από το Δικαστήριο των επιχειρημάτων που ανέπτυξαν οι διάδικοι της κύριας δίκης ή οι μετέχοντες στη διαδικασία οι οποίοι υπέβαλαν παρατηρήσεις που αφορούν ζητήματα τα οποία δεν περιλαμβάνονται στα προδικαστικά ερωτήματα [24]. Άλλωστε, η απάντηση στα συμπληρωματικά επιχειρήματα που διατυπώνει, με τις γραπτές της παρατηρήσεις, η ενάγουσα της κύριας δίκης θα ερχόταν σε αντίθεση προς την υποχρέωση του Δικαστηρίου να διασφαλίζει στις κυβερνήσεις των κρατών μελών και στα ενδιαφερόμενα μέρη τη δυνατότητα να υποβάλλουν παρατηρήσεις σύμφωνα με το άρθρο 23 του Οργανισμού του Δικαστηρίου, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι, βάσει της διατάξεως αυτής, στα ενδιαφερόμενα μέρη κοινοποιούνται μόνον οι αποφάσεις περί παραπομπής [25].

32. Εν πάση περιπτώσει, δεν αμφισβητείται ότι η διαφορά της κύριας δίκης αφορά τη σύναψη μιας μοναδικής συμβάσεως ορισμένου χρόνου, και όχι μιας συμβάσεως εντασσόμενης σε σειρά διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου. Δεδομένου ότι η τελευταία αυτή περίπτωση καλύπτεται από τη ρήτρα 5, σημεία 1 και 2, της συμφωνίας-πλαισίου, παρέλκει η ερμηνεία της εν λόγω διατάξεως και ιδίως της μνημονευομένης στη ρήτρα αυτή έννοιας των «αντικειμενικών λόγων» που δικαιολογούν την ανανέωση τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας [26]. Παρομοίως, με την απόφαση Mangold [27], το Δικαστήριο, αφού διαπίστωσε ότι η επίδικη σύμβαση ήταν η πρώτη και μοναδική σύμβαση εργασίας που είχε συναφθεί μεταξύ των μετασχόντων στη διαδικασία, αποφάνθηκε ότι η ερμηνεία της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου ήταν προφανώς αλυσιτελής για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης.

23 — Η F. Sorge δεν αναφέρεται μόνον στο άρθρο 1, παράγραφοι 1, 2 και 4, του νομοθετικού διατάγματος 368/2001, αλλά επίσης στο άρθρο 2, παράγραφος 1α, στο άρθρο 4, στο άρθρο 4α και στο άρθρο 5, παράγραφοι 3 και 4α, του εν λόγω κειμένου.

24 — Στο πλαίσιο της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικών αποφάσεων, εναπόκειται αποκλειστικά στο εθνικό δικαστήριο να κρίνει τη λυσιτέλεια των σχετικών επιχειρημάτων και, ενδεχομένως, να υποβάλει νέα ερωτήματα στο Δικαστήριο, εάν κρίνει ότι χρειάζεται συμπληρωματικά στοιχεία ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου προκειμένου να εκδώσει την απόφασή του. Βλ., ιδίως, αποφάσεις της 3ης Οκτωβρίου 1985, 311/84, CBEM (Συλλογή 1985, σ. 3261, σκέψεις 9 επ.), καθώς και της 24ης Μαρτίου 1992, C-381/89, Σύνδεσμος Μελών της Ελευθέρας Ευαγγελικής Εκκλησίας κ.λπ. (Συλλογή 1992, σ. I-2111, σκέψεις 18 επ.).

25 — Βλ., ιδίως, αποφάσεις της 20ής Μαρτίου 1997, C-352/95, Phytheron International (Συλλογή 1997, σ. I-1729, σκέψη 14), καθώς και της 17ης Σεπτεμβρίου 1998, C-412/96, Kainuun Liikenne και Pohjolan Liikenne (Συλλογή 1998, σ. I-5141, σκέψη 24).

26 — Όσον αφορά την έννοια αυτή, βλ., μεταξύ άλλων, προπαρατεθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., (σκέψεις 66 επ.), καθώς και διάταξη της 12ης Ιουνίου 2008, C-364/07, Βασιλάκης κ.λπ. (σκέψεις 88 επ).

27 — Προπαρατεθείσα απόφαση (σκέψεις 40 έως 43).

33. Όσον αφορά τη ρήτρα 4 της συμφωνίας-πλαισίου, την οποία επικαλείται επίσης η F. Sorge, ούτε αυτή αποτελεί αντικείμενο της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως. Διευκρινίζεται εντούτοις ότι οι εν λόγω, γενικού περιεχομένου, διατάξεις σχετικά με την απαγόρευση των διακρίσεων είναι, κατά τη γνώμη, μου εφαρμοστέες σε όλες τις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, περιλαμβανομένης της πρώτης ή μοναδικής συμβάσεως τέτοιου είδους.

2. Επί του πεδίου εφαρμογής της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου

34. Ο καθορισμός του καθ' ύλην πεδίου εφαρμογής της συμφωνίας-πλαισίου έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι η ρήτρα 8, σημείο 3, αυτής ορίζει ότι η εξαγγελλόμενη με την εν λόγω διάταξη απαγόρευση αφορά μόνον «τον τομέα που καλύπτεται από την παρούσα συμφωνία». Το αντικείμενο και το πεδίο εφαρμογής της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου καθορίζεται με τις ρήτρες 1 και 2 αυτής αντιστοίχως. Κατά τη γνώμη μου, τα γενικού χαρακτήρα αποτελέσματα των διατάξεων αυτών προφανώς επεκτείνονται και στη ρήτρα 8. Άλλως ειπείν, το πεδίο εφαρμογής της ρήτρας «μη υποβαθμίσεως» ταυτίζεται με εκείνο της συμφωνίας-πλαισίου που την περιέχει.

35. Αντιθέτως, το πεδίο παρεμβάσεως των διατάξεων ειδικού χαρακτήρα όπως η ρήτρα 5 της εν λόγω συμφωνίας, η οποία αφορά συγκεκριμένα την πρόληψη των καταχρήσεων που συνδέονται με τη χρήση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, πρέπει να διακρίνεται από το πεδίο εφαρμογής της συμφωνίας-πλαισίου στο σύνολό της και, ειδικότερα, από το πεδίο εφαρμογής της ρήτρας 8.

36. Ασφαλώς, όπως παρατηρεί η Επιτροπή, η συμφωνία-πλαίσιο δεν περιέχει καμία αναφορά στους λόγους οι οποίοι μπορούν να δικαιολογήσουν τη σύναψη της πρώτης συμβάσεως ορισμένου χρόνου, ενώ αντιθέτως αναφέρει την υποχρέωση λήψεως μέτρων επί του ζητήματος αυτού, η οποία επιβάλλεται στα κράτη μέλη βάσει της ρήτρας 5, σημείο 1, στοιχείο α΄, σε περίπτωση ανανεώσεως τέτοιων συμβάσεων. Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η συμφωνία-πλαίσιο δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη να θεσπίζουν μέτρα με βάση τα οποία κάθε πρώτη ή μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου θα πρέπει να δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους υπό την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, δεδομένου ότι οι εν λόγω συμβάσεις δεν εμπίπτουν στη διάταξη αυτή [28].

37. Εντούτοις, θεωρώ ότι είναι εσφαλμένο να συναχθεί, όπως συνήγαγε η Ιταλική Κυβέρνηση, ότι οι εθνικές διατάξεις τις οποίες έλαβε υπόψη το αιτούν δικαστήριο δεν ασκούν επιρροή στον τομέα που καλύπτεται από τη συμφωνία-πλαίσιο, με την αιτιολογία ότι η υποχρέωση να δικαιολογείται η πρώτη και μοναδική σύμβαση ορισμένου χρόνου από αντικειμενικούς λόγους και η φύση των λόγων αυτών αποτελούν ζητήματα ξένα προς τη συμφωνία-πλαίσιο, και ότι οι τροποποιήσεις που επέφερε το νομοθετικό διάταγμα 368/2001 δεν μπορούν επομένως να αποτελέσουν υποβάθμιση απαγορευόμενη από τη ρήτρα 8, σημείο 3, της εν λόγω συμφωνίας.

28 — Βλ. προπαρατεθείσες αποφάσεις Mangold (σκέψεις 41 έως 43), καθώς και Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψη 90).

38. Μολονότι αληθεύει ότι περιπτώσεις, όπως αυτή της F. Sorge, στις οποίες αντικείμενο εξετάσεως αποτελεί μία και μόνον σύμβαση ορισμένου χρόνου δεν καλύπτονται από τη ρήτρα 5 της συμφωνίας-πλαισίου, η οποία αποτελεί ειδική διάταξη, εντούτοις οι περιπτώσεις αυτές μπορούν πάντως να υπαχθούν στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου. Κατά συνέπεια, οι εθνικές διατάξεις οι οποίες διέπουν τις αρχικές ή μοναδικές συμβάσεις ορισμένου χρόνου δεν μπορούν, απλώς και μόνον λόγω του περιορισμένου περιεχομένου της ρήτρας 5, να αποφύγουν την υπαγωγή στη ρήτρα «μη υποβαθμίσεως» η οποία καλύπτει, αφ' εαυτής, έναν τομέα εξίσου γενικό με εκείνον που καλύπτει η συμφωνία-πλαίσιο.

39. Συγκεκριμένα, δεν αμφισβητείται ότι, τόσο με την απόφαση Mangold [29] όσο και με την απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. [30], το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της κατά τη ρήτρα 8 της συμφωνίας-πλαισίου έννοιας της «υποβαθμίσεως», σε σχέση με εργαζομένους οι οποίοι είχαν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου. Αφού έκρινε ότι, λαμβανομένων υπόψη των σκοπών της συμφωνίας-πλαισίου, και ιδίως της ρήτρας 8, σημείο 3, αυτής, η τελευταία αυτή διάταξη δεν μπορεί να ερμηνεύεται στενά [31], και αφού υπενθύμισε ότι η διατύπωση των ρητρών 2 και 3 της εν λόγω συμφωνίας έχει ενδεικτικό χαρακτήρα [32], το Δικαστήριο αποφάνθηκε ρητώς ότι «η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου έχει την έννοια ότι η "υποβάθμιση" στην οποία αναφέρεται η εν λόγω ρήτρα πρέπει να εξετάζεται σε σχέση με το γενικό επίπεδο προστασίας που ίσχυε στο οικείο κράτος μέλος τόσο για τους εργαζομένους που είχαν συνάψει διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου όσο και για τους εργαζομένους που είχαν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου» [33].

3. Επί της ερμηνείας της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου

40. Η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου αποκαλείται συνήθως «ρήτρα μη υποβαθμίσεως». Μολονότι περιορίζει τις προϋποθέσεις ασκήσεως της εθνικής κανονιστικής αρμοδιότητας, εντούτοις η εν λόγω ρήτρα δεν σκοπεί να απαγορεύσει απολύτως

29 — Προπαρατεθείσα απόφαση (σκέψεις 44 επ.). Στην υπόθεση αυτή, η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε μία και μοναδική σύμβαση ορισμένου χρόνου (σκέψη 20 της εν λόγω αποφάσεως).

30 — Προπαρατεθείσα απόφαση (σκέψεις 108 επ.). Σε μια από τις τρεις συνεκδικασθείσες υποθέσεις, ήτοι στην υπόθεση C-378/07, η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε περισσότερες μοναδικές συμβάσεις ορισμένου χρόνου (σκέψη 32 της εν λόγω αποφάσεως).

31 — Επιβάλλεται να διευκρινιστεί ότι το πλαίσιο ερμηνείας εν προκειμένω διαφέρει εκείνου το οποίο αναλύεται στο σημείο 21 των παρουσών προτάσεων. Έστω και εάν ο τομέας που καλύπτει η ρήτρα 8, σημείο 3, δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως στενότερος εκείνου τον οποίο καλύπτει η συμφωνία-πλαίσιο βάσει της διατυπώσεως των ρητρών 1 έως 3, εντούτοις οι όροι που χρησιμοποιούνται στη συμφωνία-πλαίσιο δεν μπορούν, κατά τη γνώμη μου, να ερμηνεύονται διασταλτικώς.

32 — Προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψεις 111 έως 116). Όσον αφορά το ευρύ πεδίο εφαρμογής της συμβάσεως-πλαισίου, βλ. επίσης αποφάσεις της 7ης Σεπτεμβρίου 2006, C-53/04, Marrosu και Sardino (Συλλογή 2006, σ. I-7213, σκέψεις 40 επ.), της 7ης Σεπτεμβρίου 2006, C-180/04, Vassallo (Συλλογή 2006, σ. I-7251, σκέψη 32), καθώς και της 13ης Σεπτεμβρίου 2007, C-307/05, Del Cerro Alonso (Συλλογή 2007, σ. I-7109, σκέψεις 24 επ.).

33 — Προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψη 121).

τη μείωση σε ορισμένο κράτος μέλος του γενικού επιπέδου της προστασίας που παρέχει στους εργαζομένους η εσωτερική του νομοθεσία. Ωστόσο, εφόσον προβεί σε παρόμοια μείωση, το κράτος μέλος θα πρέπει να αναλαμβάνει την ευθύνη της εν λόγω επιλογής και όχι να καταφεύγει σε συγκάλυψη της πολιτικής που διαμορφώνεται κατά τον τρόπο αυτό σε εθνικό επίπεδο, προβάλλοντας υποτιθέμενες υποχρεώσεις συνδεόμενες με τη μεταφορά των κανόνων του δικαίου της Ένωσης στο εσωτερικό δίκαιο. Θα ήταν περισσότερο ακριβές η εν λόγω διάταξη να χαρακτηρίζεται ως «ρήτρα διαφάνειας», όπως είχε προτείνει ο γενικός εισαγγελέας Tizzano στην υπόθεση Mangold [34], αφότου είχε αποδείξει ότι δεν πρόκειται σε καμία περίπτωση για «ρήτρα διατηρήσεως της υφισταμένης καταστάσεως» [«ρήτρα stand-still»].

41. Η προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ., σε συνδυασμό με την προμνησθείσα απόφαση Mangold, παρέχει σαφείς ενδείξεις προκειμένου να εκτιμηθεί εάν η υπό κρίση αναμόρφωση του εθνικού δικαίου είναι απαγορευόμενη υπό την έννοια της εν λόγω ρήτρας.

42. Όπως προκύπτει από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο, η επικαλούμενη από το αιτούν δικαστήριο και προβαλλόμενη από την ενάγουσα της κύριας δίκης υποβάθμιση έγκειται στο γεγονός ότι το νομοθετικό διάταγμα 368/2001 κατάργησε την υποχρέωση, την οποία προηγουμένως προέβλεπε ο νόμος 230/1962, να αναφέρεται στη σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου το όνομα του εργαζομένου που αντικαθίσταται και ο οποίος έχει το δικαίωμα να διατηρήσει τη θέση εργασίας του, καθώς και ο λόγος αντικαταστάσεώς του.

43. Κατ' αρχάς, σημειώνεται ότι, κατά τη γνώμη μου, μια τέτοια αναμόρφωση του εθνικού δικαίου συνιστά εν γένει υποβάθμιση του επιπέδου προστασίας των εργαζομένων οι οποίοι συνάπτουν συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου. Η υποχρέωση να αναφέρεται το όνομα του εργαζομένου ο οποίος αντικαθίσταται παρέχει τόσο στους εργαζομένους όσο και στα συνδικάτα μεγαλύτερη ελευθερία να ελέγχουν ότι οι περιοριστικές διατάξεις που έχουν εφαρμογή σε τέτοιες συμβάσεις τηρούνται από τον εργοδότη. Επιπλέον, η ανυπαρξία μιας τέτοιας υποχρεώσεως είναι δυνατόν να παραχωρήσει στους εργοδότες οι οποίοι διαθέτουν σημαντικό ανθρώπινο δυναμικό αυξημένη ευελιξία όσον αφορά τις συμβάσεις αντικαταστάσεως. Συγκεκριμένα, σε μια τέτοια περίπτωση, δεν επιβάλλεται πλέον να υπάρχει ακριβής αντιστοιχία μεταξύ των περιόδων απουσίας και αντικαταστάσεως εργαζομένων οι οποίοι προσδιορίζονται βάσει του ονόματός τους, αλλά αρκεί να υπάρχει μια κατάσταση στην οποία ο αριθμός των απουσιών να ισούται με τον αριθμό των αντικαταστάσεων. Η κατάργηση της δυσχέρειας αυτής ενδέχεται να διευκολύνει τη χρήση από τους εν λόγω εργοδότες συμβάσεων ορισμένου χρόνου για σκοπούς αντικαταστάσεως, ενώ σε διαφορετική περίπτωση αυτοί θα έπρεπε ενδεχομένως να χρησιμοποιούν συγκεκριμένο μέρος του προσωπικού τους, το οποίο διαθέτει συμβάσεις αορίστου χρόνου, ειδικά για σκοπούς αντικαταστάσεως λόγω ετήσιας άδειας, λόγω ασθένειας και για κάθε άλλο ευχερώς προβλέψιμο λόγο απουσίας μελών του προσωπικού.

44. Εντούτοις, η εν λόγω προσέγγιση η οποία επικεντρώνεται στην τύχη των ατομικών συμβάσεων εργασίας δεν είναι πρόσφορη προκειμένου να προσδιοριστεί εάν συντρέχει παράβαση της ρήτρας μη υποβαθμίσεως την οποία περιέχει η συμφωνία-πλαίσιο. Όπως

34 — Σημείο 62 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα Tizzano στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η προπαρατεθείσα απόφαση Mangold.

έχει κρίνει το Δικαστήριο [35], πρέπει να εξεταστεί κατά πόσον οι τροποποιήσεις που επέφερε η εθνική ρύθμιση για τη μεταφορά της οδηγίας 1999/70 και της συμφωνίας-πλαισίου στην εθνική έννομη τάξη μπορούν να θεωρηθούν ότι αφορούν, αφενός, την «εφαρμογή» της συμφωνίας αυτής και, αφετέρου, το «γενικό επίπεδο προστασίας» των εργαζομένων κατά την έννοια της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας αυτής.

45. Όσον αφορά το πρώτο κριτήριο, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η έννοια της «εφαρμογής» της συμφωνίας-πλαισίου καλύπτει κάθε εθνικό μέτρο που αποσκοπεί στο να εγγυηθεί τη δυνατότητα επιτεύξεως του επιδιωκομένου από την οδηγία 1999/70 σκοπού, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων τα οποία, μετά την κυρίως ειπείν μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο, συμπληρώνουν ή τροποποιούν τους ήδη θεσπισθέντες εθνικούς κανόνες [36]. Στην παρούσα υπόθεση, φρονώ ότι η πρώτη αυτή προϋπόθεση πληρούται [37], λαμβανομένου υπόψη του προοιμίου του νομοθετικού διατάγματος 368/2001, το οποίο αναφέρει ρητώς την οδηγία 1999/70, και των διατάξεων του νόμου που παρέσχε στην Ιταλική Κυβέρνηση εξουσιοδότηση παρεμβάσεως στον οικείο τομέα, οι οποίες παραπέμπουν επίσης αμέσως στην εν λόγω οδηγία [38]. Η ρύθμιση αυτή, πάντως, δεν μπορεί να θεωρηθεί αντίθετη προς τη ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, εάν δικαιολογητικό λόγο για την υποβάθμιση την οποία συνεπάγεται δεν αποτελεί η ανάγκη θέσεως σε εφαρμογή της οικείας συμφωνίας-πλαισίου, αλλά η ανάγκη προαγωγής ενός άλλου σκοπού και όχι του σκοπού της εν λόγω θέσεως σε εφαρμογή [39].

46. Συναφώς, θεωρώ ότι είναι χρήσιμο να διακριθούν τρεις κατηγορίες εθνικών κανόνων: πρώτον, οι εθνικοί κανόνες που έχουν ως σκοπό τη stricto sensu μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, οι οποίοι πρέπει υποχρεωτικώς να συνάδουν προς τις απαιτήσεις της οικείας οδηγίας· δεύτερον, οι εθνικοί κανόνες που εμπίπτουν στο πλαίσιο της μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο διατάξεων, όπως αυτές της συμφωνίας-πλαισίου, οι οποίες καθορίζουν απλώς και μόνον ορισμένες γενικές αρχές και ελάχιστες απαιτήσεις, οι οποίες εκλαμβάνονται ως κατώφλιο το οποίο τα κράτη μέλη είναι εξουσιοδοτημένα να υπερβαίνουν· τρίτον, οι εθνικοί κανόνες οι οποίοι ουδεμία σχέση έχουν με το περιεχόμενο της οδηγίας ή με τη συμφωνία-πλαίσιο. Όμως, μία και μόνον αναμόρφωση του εσωτερικού δικαίου είναι δυνατόν να περιλαμβάνει και τις τρεις ως άνω λειτουργίες. Σε περίπτωση που το αποτέλεσμα της συγκρίσεως μεταξύ του νομικού καθεστώτος που ίσχυε πριν από τη μεταφορά των σχετικών ρυθμίσεων στο εσωτερικό δίκαιο και του νομικού καθεστώτος που προκύπτει κατόπιν αυτής είναι εν γένει αρνητικό, το αποτέλεσμα αυτό αποτελεί ενδεχομένως ένδειξη υποβαθμίσεως γενικού χαρακτήρα, υπό την έννοια της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου. Πάντως, εάν η εν λόγω ρήτρα θεωρηθεί ότι επιβάλλει υποχρέωση διαφάνειας, είναι δυνατόν να ζητηθεί από ορισμένο κράτος μέλος να δηλώσει σαφώς την πρόθεσή του είτε περί θέσεως σε εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, είτε περί επιτεύξεως ενός άλλου σκοπού, όταν εισάγει τη μια ή την άλλη τροποποίηση.

47. Κανένα από τα ενδιαφερόμενα μέρη δεν προσκόμισε στοιχεία σχετικά με το ως άνω

35 — Προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψη 130).

36 — Προπαρατεθείσα απόφαση Mangold, (σκέψη 51).

37 — Η Ιταλική Κυβέρνηση, ασφαλώς, ισχυρίζεται ότι τα άρθρα 1 και 11 του εν λόγω νομοθετικού διατάγματος δεν εμπίπτουν στον τομέα που καλύπτεται από τη συμφωνία-πλαίσιο, όμως τα επιχειρήματα που ανέπτυξε συναφώς δεν με πείθουν, για τους προεκτεθέντες λόγους.

38 — Βλ. υποσημείωση 10 των παρουσών προτάσεων.

39 — Προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψη 133).

ζήτημα. Εν πάση περιπτώσει, στο πλαίσιο του συστήματος δικαστικής συνεργασίας που καθιερώνει το άρθρο 234 ΕΚ, η ερμηνεία του εσωτερικού δικαίου απόκειται αποκλειστικώς στα αρμόδια εθνικά δικαστήρια [40]. Όμως, κατά το δικαστήριο το οποίο εκδικάζει τη διαφορά της κύριας δίκης, «η *επιφέρουσα υποβάθμιση τροποποίηση* των λόγων αντικαταστάσεως συνδέεται στενά με την εκπλήρωση της υποχρεώσεως προσαρμογής της ιταλικής έννομης τάξεως στην προαναφερθείσα οδηγία» [41].

48. Βάσει των στοιχείων τα οποία κατατέθηκαν στην ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφία, καίτοι το γεγονός ότι το νομοθετικό διάταγμα 368/2001 δεν προβλέπει πλέον την υποχρέωση να αναφέρεται το όνομα του εργαζομένου ο οποίος αντικαθίσταται και ο λόγος της αντικαταστάσεως δεν αποκλείεται να συνδέεται με την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, εντούτοις είναι επίσης πιθανόν στην εν λόγω αναμόρφωση του εθνικού δικαίου να οδήγησε οποιοσδήποτε άλλος σκοπός, εκτός της εν λόγω εφαρμογής. Απόκειται πάντως στο εθνικό δικαστήριο, και όχι στο Δικαστήριο, να εξακριβώσει τους λόγους οι οποίοι οδήγησαν στη θέσπιση της κρίσιμης εν προκειμένω εθνικής διατάξεως [42].

49. Όσον αφορά τη δεύτερη προϋπόθεση την οποία θέτει η απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ., ότι η υποβάθμιση πρέπει να αφορά το «γενικό επίπεδο προστασίας» των εργαζομένων με σύμβαση ορισμένου χρόνου, η συνέπεια της προϋποθέσεως αυτής είναι ότι στη ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου μπορεί να εμπίπτει μόνο μία μείωση τέτοιας εκτάσεως που να επηρεάζει συνολικά την εθνική ρύθμιση που διέπει τις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου [43].

50. Συναφώς, επιβάλλεται να αξιολογηθεί η σημασία της επιπτώσεως των επίδικων τροποποιήσεων επί του επιπέδου προστασίας των εργαζομένων που προσλαμβάνονται με σύμβαση ορισμένου χρόνου, σε σχέση με το προϋφιστάμενο επίπεδο προστασίας κατά το εσωτερικό δίκαιο.

51. Είναι εμφανές ότι οι τροποποιήσεις που εισήγαγε το άρθρο 1 του νομοθετικού διατάγματος 368/2001 σε σχέση με την προγενέστερη εθνική νομοθεσία δεν επηρεάζουν όλους τους εργαζομένους οι οποίοι έχουν συνάψει σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, αλλά μόνον όσους έχουν προσληφθεί για την αντικατάσταση εργαζομένων οι οποίοι απουσιάζουν και έχουν το δικαίωμα να διατηρήσουν τη θέση εργασίας τους, διότι μόνον η κατηγορία αυτή μνημονευόταν στο άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο β΄, του νόμου 230/1962, στο οποίο αναφέρεται το αιτούν δικαστήριο.

52. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου [44], εφόσον οι εργαζόμενοι που προσλαμβάνονται για σκοπούς αντικαταστάσεως δεν αντιπροσωπεύουν σημαντικό τμήμα των εργαζομένων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου στο οικείο κράτος μέλος, πράγμα που καλείται να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο, η μείωση της προστασίας που ισχύει για την περιορισμένη αυτή κατηγορία εργαζομένων

40 — Βλ., ιδίως, προπαρατεθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ. (σκέψη 134), καθώς και προπαρατεθείσα απόφαση Marrosu και Sardino (σκέψη 54), και απόφαση της 7ης Μαΐου 2009, C-553/07, Rijkeboer (Συλλογή 2009, σ. I-3889, σκέψη 30).

41 — Σημείο ΙΙΙ της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως· διευκρινίζεται ότι στο αρχικό κείμενο με πλάγιους χαρακτήρες παρατίθεται η λατινική έκφραση «reformatio in peius».

42 — Βλ., συναφώς, προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψη 138).

43 — Προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψη 140).

44 — Προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψη 142).

δεν μπορεί, καθαυτή, να επηρεάσει συνολικά το επίπεδο προστασίας που παρέχεται εντός της εσωτερικής έννομης τάξεως στους εργαζομένους που έχουν συνάψει σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου.

53. Εξάλλου, διαπιστώνεται ότι στο νέο κείμενο διατηρείται, αφενός, η απαίτηση να μνημονεύεται ο λόγος της προσφυγής σε σύναψη συμβάσεως ορισμένου χρόνου, με αναφορά συγκεκριμένων λόγων τεχνικής, παραγωγικής ή οργανωτικής φύσεως ή σχετικών με την αντικατάσταση άλλων μισθωτών, και, αφετέρου, η κύρωση η οποία συνδέεται προς την εν λόγω απαίτηση, ήτοι η ακυρότητα του οικείου όρου περί ορισμένης διάρκειας. Λαμβανομένων υπόψη των στοιχείων της δικογραφίας, ευλόγως ανακύπτει το ζήτημα εάν, όπως υποστηρίζει η Poste Italiane, οι εισαχθείσες τροποποιήσεις θα μπορούσαν να αντισταθμιστούν από άλλες παροχές, σε τέτοιο βαθμό ώστε το επίπεδο προστασίας που παρέχει το ισχύον καθεστώς να είναι συγκρίσιμο με το προηγούμενο, εάν όχι περισσότερο ευνοϊκό σε σχέση με αυτό, τόσο από συνολικής απόψεως όσο και από ειδικής απόψεως, ήτοι όσον αφορά τους λόγους συνάψεως συμβάσεως ορισμένου χρόνου.

54. Όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, διαπιστώνεται ότι οι τροποποιήσεις που έχει επιφέρει μια εθνική ρύθμιση δεν συνιστούν υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων, εφόσον μπορούν να αντισταθμίζονται με την έκδοση άλλων μέτρων, όπως είναι τα μέτρα για την πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποιήσεως διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου[45]· θα προσέθετα δε στο παράδειγμα αυτό και τα μέτρα που αποβλέπουν στην απαγόρευση των διακρίσεων κατά των εργαζομένων οι οποίοι έχουν συνάψει συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου.

45 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψη 146).

55. Υπό τις προεκτεθείσες προϋποθέσεις, η απαγόρευση της υποβαθμίσεως του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων, επομένως, δεν σημαίνει ότι η θέση ενός εργαζομένου ή μιας κατηγορίας εργαζομένων δεν επιτρέπεται να καθίσταται λιγότερο ευνοϊκή κατόπιν της μεταφοράς της συμφωνίας-πλαισίου στο εσωτερικό δίκαιο.

56. Εν πάση περιπτώσει, η εκτίμηση σχετικά με την ύπαρξη απαγορευόμενης από τη ρήτρα 8 της συμφωνίας-πλαισίου υποβαθμίσεως του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων, και ιδίως η αξιολόγηση των συγκεκριμένων επιπτώσεων που συνεπάγεται η τροποποίηση του υπό εξέταση εσωτερικού δικαίου, απόκειται στο αιτούν δικαστήριο, το οποίο είναι το μόνο το οποίο διαθέτει επαρκή γνώση της εξελίξεως του εφαρμοστέου στις συμβάσεις ορισμένου χρόνου καθεστώτος κατά το εσωτερικό δίκαιο.

57. Τελικώς, θεωρώ ότι οι τροποποιήσεις που επιφέρει μια εθνική ρύθμιση, η οποία, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, αποβλέπει στη μεταφορά της οδηγίας 1999/70 και της συμφωνίας-πλαισίου στο εσωτερικό δίκαιο, δεν συνιστούν υποβάθμιση του γενικού επιπέδου της προστασίας των εργαζομένων με συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου υπό την έννοια της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, στον βαθμό που αφορούν, πράγμα που απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να διακριβώσει, περιορισμένη κατηγορία εργαζομένων οι οποίοι έχουν συνάψει σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου ή

μπορούν να αντισταθμίζονται με τη θέσπιση άλλων μέτρων προστασίας των εργαζομένων που έχουν συνάψει τέτοιες συμβάσεις.

*Δ — Επί των συνεπειών που πρέπει να συναχθούν από την ερμηνεία της ρήτρας «μη υποβαθμίσεως»*

58. Με το δεύτερο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά εάν υποχρεούται, δυνάμει του δικαίου της Ένωσης, να μην εφαρμόζει εθνική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, εάν αυτή δεν συνάδει προς το εν λόγω δίκαιο. Κατ' ουσίαν, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν, σε περίπτωση που τα άρθρα 1 και 11 του νομοθετικού διατάγματος 368/2001 είναι αντίθετα προς τη ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, θα πρέπει, να εφαρμόσει, αντ' αυτών, τις διατάξεις που ίσχυαν πριν από τη θέσπιση του εν λόγω κειμένου, ήτοι το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο β', του νόμου 230/1962.

59. Επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το Δικαστήριο έχει ήδη απαντήσει σε παρεμφερές ερώτημα με την προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. και ότι από τις αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ. και Impact, καθώς και από την διάταξη Βασιλάκης κ.λπ. [46], προκύπτουν επίσης ορισμένα στοιχεία που είναι χρήσιμα για να δοθεί απάντηση στο εν λόγω ερώτημα, όπως τούτο τονίζεται στη διάταξη που εκδόθηκε ταυτοχρόνως με την προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη επί της υποθέσεως Κούκου [47].

60. Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι η πάγια νομολογία του όσον αφορά το κάθετο άμεσο αποτέλεσμα των οδηγιών [48] μπορεί να εφαρμοσθεί αναλογικώς επί συμφωνιών, όπως η συμφωνία-πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου, οι οποίες είναι αποτέλεσμα διαλόγου που διεξήχθη, βάσει του άρθρου 139, παράγραφος 1, ΕΚ, μεταξύ κοινωνικών εταίρων σε κοινοτικό επίπεδο και που έχουν τεθεί σε εφαρμογή με οδηγία του Συμβουλίου, της οποίας και αποτελούν αναπόσπαστο μέρος [49].

61. Στη συνέχεια έκρινε ότι, λαμβανομένου υπόψη του σκοπού της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου και του περιορισμένου περιεχομένου της, ενόψει και της διατυπώσεώς της, οι ιδιώτες δεν μπορούν να αντλήσουν από την απαγόρευση την οποία εξαγγέλλει η διάταξη αυτή κανένα δικαίωμα του οποίου το περιεχόμενο να είναι αρκούντως σαφές, ακριβές και απαλλαγμένο αιρέσεων [50].

46 — Προπαρατεθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ. (σκέψεις 108 έως 124) και απόφαση της 15ης Απριλίου 2008, C-268/06, Impact (Συλλογή 2008, σ. I-2483, σκέψεις 69 έως 80)· προπαρατεθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ. (σκέψεις 56 έως 72).

47 — Προπαρατεθείσα διάταξη (σκέψεις 125 επ.).

48 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψεις 193 επ. και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

49 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Impact (σκέψη 58), κατά την οποία αποκλείεται το άμεσο αποτέλεσμα της ρήτρας 5, σημείο 1, της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου, αναγνωρίζεται όμως τέτοιο αποτέλεσμα στη ρήτρα 4, σημείο 1.

50 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψεις 208 έως 211). Η γενική εισαγγελέας J. Kokott είχε επίσης καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου δεν μπορεί να έχει απευθείας εφαρμογή, λόγω της «χρήσεως αόριστων νομικών εννοιών», και κυρίως λόγω του γεγονότος ότι «με τη διάταξη αυτή δεν επιδιώκεται να παρασχεθεί στους ιδιώτες η αξίωση δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων τους να προασπίζουν τα συμφέροντα που έχουν ως εργαζόμενοι» (σημεία 125 έως 127 των προτάσεων που διατυπώθηκαν επί της υποθέσεως αυτής).

62. Όπως προαναφέρθηκε, η υποβάθμιση του επιπέδου προστασίας που ενδεχομένως απέλαυε ορισμένος εργαζόμενος δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκην την υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας υπό την έννοια της ρήτρας 8 της συμφωνίας-πλαισίου. Άλλως ειπείν, η κατάσταση ενός ατόμου δεν αποκλείεται να καθίσταται λιγότερο ευνοϊκή σε σχέση με εκείνη που ίσχυε υπό το προγενέστερο νομικό καθεστώς, χωρίς εντούτοις ο νέος εθνικός κανόνας να είναι αντίθετος προς τη συμφωνία-πλαίσιο.

63. Το Δικαστήριο έχει συναγάγει από τα προεκτεθέντα ότι η εν λόγω ρήτρα δεν πληροί τις αναγκαίες προϋποθέσεις για να παράγει άμεσα αποτελέσματα [51], τα οποία στην υπόθεση εκείνη θα ήταν κάθετα [52], ενώ στην παρούσα υπόθεση θα επρόκειτο ενδεχομένως να παραγάγει άμεσα οριζόντια αποτελέσματα, δυνατότητα την οποία ωστόσο το Δικαστήριο παγίως αποκλείει [53].

64. Επιβάλλεται να διευκρινιστεί ότι η ιδιότητα της Poste Italiane ως ιδιωτικής ή δημόσιας επιχειρήσεως αποτέλεσε αντικείμενο σφοδρής αντιπαραθέσεως μεταξύ των μερών, χωρίς όμως η δικογραφία να περιέχει επαρκή στοιχεία, ώστε να μου επιτραπεί να λάβω κατηγορηματική θέση επί του εν λόγω ζητήματος. Εν πάση περιπτώσει, δεν θεωρώ ότι είναι αναγκαία η αποσαφήνιση της εν λόγω ιδιότητας, δεδομένου ότι ακόμη και το άμεσο κάθετο αποτέλεσμα της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου έχει ρητώς αποκλεισθεί.

65. Το Δικαστήριο συνέχισε επισημαίνοντας ότι «[σ]το πλαίσιο αυτό, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, στο μέτρο του δυνατού, να ερμηνεύουν τις διατάξεις του εθνικού δικαίου κατά τρόπον ώστε η εφαρμογή τους να είναι σύμφωνη με τους σκοπούς [54] της συμφωνίας-πλαισίου», και ειδικότερα ότι θα πρέπει να ερμηνεύουν τις εν λόγω διατάξεις σύμφωνα με τη ρήτρα 8, σημείο 3, της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου [55].

66. Οι συγκεκριμένες επιπτώσεις της εν λόγω νομολογίας αναλύθηκαν κατά διαφορετικούς τρόπους από τους μετέχοντες στη διαδικασία. Η F. Sorge συνήγαγε ότι το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να εφαρμόσει τις διατάξεις του νόμου 230/1962 αντί των διατάξεων του νομοθετικού διατάγματος 368/2001 οι οποίες θεωρείται ότι είναι αντίθετες προς τη συμφωνία-πλαίσιο, ιδίως ενόψει των αποφάσεων που έχουν εκδοθεί από το Corte costituzionale και το Corte suprema di cassazione. Η Poste Italiane, αντιθέτως, ισχυριζόμενη ότι οι εν λόγω αποφάσεις συνηγορούν υπέρ του συμβατού των

51 — Προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψεις 208 έως 211).

52 — Οι διαφορές της κύριας δίκης διεξάγονταν μεταξύ μισθωτών και οργανισμών τοπικής αυτοδιοικήσεως στους οποίους αυτοί απασχολούνταν.

53 — Κατά πάγια νομολογία, δεν μπορεί να γίνει επίκληση μιας οδηγίας έναντι ιδιωτών, ενώ μπορεί να γίνει επίκλησή της έναντι κράτους, όποια και αν είναι η ιδιότητα με την οποία ενεργεί αυτό, δηλαδή ως εργοδότης ή ως δημόσια υπηρεσία. Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 1986, 152/84, Marshall (Συλλογή 1986, σ. 723, σκέψεις 48 και 49), της 14ης Ιουλίου 1994, C-91/92, Faccini Dori (Συλλογή 1994, σ. I-3325, σκέψεις 24 και 25), της 5ης Οκτωβρίου 2004, C-397/01 έως C-403/01, Pfeiffer κ.λπ. (Συλλογή 2004, σ. I-8835, σκέψη 109), της 19ης Απριλίου 2007, C-356/05, Farrell (Συλλογή 2007, σ. I-3067, σκέψη 40), καθώς και της 19ης Ιανουαρίου 2010, C-555/07, Küçükdeveci (Συλλογή 2010, σ. I-365, σκέψη 46).

54 — Εφόσον η συμφωνία-πλαίσιο, η οποία αποτελεί τμήμα της οδηγίας 1999/70, έχει την ίδια νομική φύση με αυτή, οι σκοποί της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου θα πρέπει να τηρούνται πλήρως από τα κράτη μέλη, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 249, τρίτο εδάφιο, ΕΚ.

55 — Προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψεις 212 και 213), καθώς και σημεία 122 έως 128 των προτάσεων της γενικής εισαγγελέα J. Kokott στην υπόθεση αυτή.

προσβληθέντων κανόνων προς τη ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, διατύπωσε τη γνώμη ότι το Tribunale di Trani δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να μην εφαρμόζει τους εν λόγω κανόνες. Η Ιταλική Κυβέρνηση, εξετάζοντας επικουρικώς μόνον το ζήτημα αυτό, ανέφερε ότι το αιτούν δικαστήριο είχε στη διάθεσή του διάφορα μέσα προκειμένου να ερμηνεύσει το νομοθετικό διάταγμα 368/2001 κατά τρόπο σύμφωνο προς το επιδιωκόμενο από την εν λόγω συμφωνία-πλαίσιο επίπεδο προστασίας. Η Ολλανδική Κυβέρνηση υποστήριξε ότι η σύμφωνη προς την οδηγία ερμηνεία δεν θα πρέπει να ωθήσει το εθνικό δικαστήριο να αφήσει τις επίμαχες διατάξεις ανεφάρμοστες, δεδομένου ότι τούτο θα σήμαινε ότι η ρήτρα μη υποβαθμίσεως παράγει άμεσα αποτελέσματα, ενδεχόμενο το οποίο έχει αποκλεισθεί. Η Επιτροπή δεν διευκρίνισε τη θέση της επί του ζητήματος αυτού.

67. Η προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. παρέχει στο αιτούν δικαστήριο ενδείξεις τόσο ως προς το νομικό έρεισμα (σκέψεις 197 και 198) όσο και ως προς τους περιορισμούς της υποχρεώσεως ερμηνείας κατά τρόπο σύμφωνο προς την οδηγία (σκέψεις 200 έως 202), και τούτο αναλογικώς σε σχέση με τη ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου. Ειδικότερα, υπενθυμίζεται ότι τα εθνικά δικαστήρια, όπως όλα τα όργανα των κρατών μελών, πρέπει να χρησιμοποιούν κάθε δυνατότητα εντός των ορίων της αρμοδιότητάς τους, προκειμένου να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα της επίμαχης οδηγίας και να καταλήγουν σε λύση σύμφωνη προς τον σκοπό που επιδιώκει η οδηγία αυτή [56]. Ωστόσο, κατά την εκπλήρωση της εν λόγω αποστολής, το αιτούν δικαστήριο δεν πρέπει να καταλήγει σε υπέρβαση των αρμοδιοτήτων του, ιδίως δε να προβαίνει σε contra legem ερμηνεία του εθνικού δικαίου, δεδομένου ότι εξουσία τροποποιήσεως του δικαίου αυτού διαθέτει μόνον ο νομοθέτης.

68. Θεωρώ αναγκαίο να προσθέσω ότι, κατά τη γνώμη μου, η υποχρέωση ερμηνείας κατά τρόπο σύμφωνο προς την οδηγία δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να έχει ως αποτέλεσμα να καταστούν εφαρμοστέοι εθνικοί κανόνες οι οποίοι δεν διαθέτουν τυπική ισχύ, ούτε είναι λυσιτελείς τόσο ratione materiæ όσο και ratione temporis. Αντικείμενο ερμηνείας σύμφωνης προς την οδηγία 1999/70 και τη συμφωνία-πλαίσιο, καθώς και προς το δίκαιο της Ένωσης εν γένει, πρέπει κατ' ανάγκην να αποτελεί ο εφαρμοστέος στην επίμαχη υπόθεση εθνικός κανόνας. Ενώ η υπεροχή του δικαίου της Ένωσης μπορεί να οδηγήσει στο να παραμείνει ανεφάρμοστος ορισμένος εθνικός κανόνας, το δίκαιο αυτό δεν μπορεί να προσδώσει τυπική ισχύ ούτε να καταστήσει εφαρμοστέο in casu στην έννομη τάξη ενός κράτους μέλους ορισμένο κανόνα ο οποίος εμπίπτει σε αυτή. Τονίζω το γεγονός ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν μπορεί να «αναστήσει εκ νεκρών» διάταξη εσωτερικού δικαίου η οποία έχει πλέον παύσει να ισχύει και η οποία, ελλείψει ειδικών συναφών διατάξεων, δεν έχει εφαρμογή ratione temporis σε ορισμένη διαφορά, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των καταργηθεισών με το νόμο 230/1962 διατάξεων.

69. Διευκρινίζω ότι πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ της ανωτέρω απαιτήσεως και της απαιτήσεως ότι η υποχρέωση περί σύμφωνης ερμηνείας πρέπει να αφορά το σύνολο των συναφών διατάξεων του εθνικού δικαίου, τόσο προγενέστερων όσο και

56 — Τις εν λόγω αρχές υπενθύμισε προσφάτως η προπαρατεθείσα απόφαση Kücükdeveci (βλ. σκέψη 48).

μεταγενέστερων της οδηγίας για την οποία πρόκειται [57]. Επιπλέον, υπενθυμίζω ότι, όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, εάν το εθνικό δίκαιο, διά της εφαρμογής μεθόδων ερμηνείας αναγνωρισμένων από αυτό, επιτρέπει, υπό ορισμένες συνθήκες, την ερμηνεία μιας διατάξεως της εσωτερικής έννομης τάξεως κατά τρόπον ώστε να αποφεύγεται η σύγκρουση προς άλλον κανόνα εσωτερικού δικαίου ή να περιορίζεται προς τούτο το περιεχόμενο της διατάξεως αυτής, διά της εφαρμογής της μόνον καθόσον συμβιβάζεται προς τον εν λόγω κανόνα, το δικαιοδοτικό όργανο έχει την υποχρέωση να χρησιμοποιεί τις ίδιες μεθόδους προκειμένου να επιτύχει το αποτέλεσμα το οποίο επιδιώκει η οδηγία [58].

70. Πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η υποχρέωση περί σύμφωνης ερμηνείας, νοούμενη κατ' αυτόν τον τρόπο, δεν συνεπάγεται ότι η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου παράγει de facto άμεσα κάθετα, εάν όχι οριζόντια, αποτελέσματα όπως ισχυρίζεται η Ολλανδική Κυβέρνηση. Θεωρώ ότι, αφενός, τα άμεσα αποτελέσματα τα οποία είναι δυνατόν να παράγει, καθαυτή, μια διάταξη τέτοιου τύπου έναντι των ιδιωτών και, αφετέρου, οι επιπτώσεις της διατάξεως αυτής τόσο επί της νομοθετικής όσο και επί της δικαιοδοτικής δραστηριότητας [59] των κρατών μελών δεν πρέπει να συγχέονται.

71. Κατά συνέπεια, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα προτείνεται η απάντηση ότι, αφενός, ένας ιδιώτης δεν μπορεί να επικαλεστεί την άμεση εφαρμογή της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, ζητώντας να αγνοηθούν οι διατάξεις του άρθρου 1 του νομοθετικού διατάγματος 368/2001, προκειμένου να εφαρμοστούν οι διατάξεις του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο β' του νόμου 230/1962, οι οποίες έχουν καταργηθεί, αφετέρου όμως, το αιτούν δικαστήριο, εφόσον εκτιμά ότι οι προσβληθείσες διατάξεις είναι αντίθετες προς το δίκαιο της Ένωσης, υποχρεούται να ερμηνεύσει τις εφαρμοστέες διατάξεις του εσωτερικού δικαίου κατά τέτοιο τρόπο ώστε να τηρείται ταυτοχρόνως το γράμμα και ο σκοπός της εν λόγω ρήτρας, κατά το μέτρο του δυνατού και χωρίς να υπερβαίνει τις αρμοδιότητες που προσιδιάζουν στο δικαστήριο αυτό.

57 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Αγγελιδάκη κ.λπ. (σκέψη 197). Φρονώ ότι η εν λόγω θεώρηση μπορεί να έχει εφαρμογή μόνον επί διατάξεων οι οποίες επιτελούν πράγματι κανονιστική λειτουργία στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξεως, και όχι επί καταργηθεισών διατάξεων οι οποίες δεν υφίστανται πλέον παρά μόνον ως γεγονότα, ήτοι ως στοιχεία που ιστορικώς αποτελούν μέρος του εθνικού δικαίου.

58 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Pfeiffer κ.λπ. (σκέψη 116).

59 — Συναφώς, τονίζεται το γεγονός ότι η συμφωνία-πλαίσιο είναι δυνατόν να αποτελέσει αντικείμενο διαφορών οι οποίες αφορούν όχι μόνον ιδιώτες, αλλά και κοινωνικούς εταίρους σε τομεακό, εάν όχι εθνικό, επίπεδο, και ότι η αρχή της ερμηνείας των νομοθετικών διατάξεων και των συλλογικών συμβάσεων κατά τρόπο σύμφωνο προς τη ρήτρα 8, σημείο 3, της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου, έχει, κατά τη γνώμη μου, περισσότερη σημασία στο επίπεδο αυτό απ ό,τι όσον αφορά την εκτίμηση του κύρους των όρων που περιέχονται σε ατομικές συμβάσεις εργασίας.

## V — Πρόταση

72. Κατόπιν των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα του Tribunale di Trani (Ιταλία) ως εξής:

«1) Η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου, η οποία συνήφθη στις 18 Μαρτίου 1999, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν απαγορεύει εθνική ρύθμιση, όπως αυτή που περιέχεται στα άρθρα 1 και 11 του νομοθετικού διατάγματος 368, της 6ης Σεπτεμβρίου 2001, η οποία, αντιθέτως από ό,τι συνέβαινε με προϊσχύοντα κανόνα του εσωτερικού δικαίου, όπως το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο β΄, του νόμου 230, της 18ης Απριλίου 1962, περί ρυθμίσεως των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, δεν προβλέπει πλέον την υποχρέωση του εργοδότη να αναφέρει, στις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου που έχουν ως σκοπό την αντικατάσταση εργαζομένων οι οποίοι απουσιάζουν και οι οποίοι έχουν το δικαίωμα να διατηρήσουν τη θέση εργασίας τους, τόσο το όνομα του εργαζομένου που αντικαθίσταται όσο και τον λόγο αντικαταστάσεώς του, εφόσον οι εν λόγω τροποποιήσεις αφορούν, πράγμα που απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να διακριβώσει, περιορισμένη κατηγορία εργαζομένων οι οποίοι έχουν συνάψει σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, ή αντισταθμίζονται με τη θέσπιση άλλων μέτρων προστασίας των εργαζομένων που έχουν συνάψει σύμβαση ορισμένου χρόνου.

2) Η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου, η οποία συνήφθη στις 18 Μαρτίου 1999, δεν πληροί τις αναγκαίες προϋποθέσεις για να παράγει άμεσα αποτελέσματα. Σε περίπτωση που ορισμένη τροποποίηση της εθνικής νομοθεσίας, όπως αυτή την οποία εισήγαγε το άρθρο 1 του νομοθετικού διατάγματος 368, της 6ης Σεπτεμβρίου 2001, αποδεικνύεται αντίθετη στην εν λόγω ρήτρα, το αιτούν δικαστήριο δεν μπορεί να αγνοήσει τις συναφείς διατάξεις του εσωτερικού δικαίου, αλλά απόκειται σε αυτό, κατά το μέτρο του δυνατού, να ερμηνεύσει τις διατάξεις αυτές κατά τρόπο σύμφωνο προς το δίκαιο της Ένωσης και ειδικότερα κατά τρόπο σύμφωνο προς τους σκοπούς της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου.»